

UDK 616-097 Костић С.
616-097(497.11)(091)
COBISS.SR-ID 179717385

DOKTORKA SMILJA KOSTIĆ – ŽIVOT I DELO ZABORAVLJENE HEROINE

Marija Marković (1), Ranka Kravić (2), Jelena Horvat (3), Fotina Gavrić Jovanović (4), Slavica Berar (5)

(1) SPECIJALISTIČKA ORDINACIJA OPŠTE MEDICINE „PORODIČNI LEKAR SLAVICA“, NOVI SAD; (2) ZAVOD ZA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU RADNIKA „ŽELEZNICE SRBIJE“, NOVI SAD; (3) DOM ZDRAVLJA „NOVI SAD“, NOVI SAD; (4) DOM ZDRAVLJA „VELJKO VLAHOVIĆ“, VRBAS; (5) SPECIJALISTIČKA ORDINACIJA OPŠTE MEDICINE „PORODIČNI LEKAR SLAVICA“, NOVI SAD

Sažetak rada: Doktorka Smilja Kostić bila je pionir u oblasti medicine, sa velikim doprinosom naročito u oblasti imunologije i infektivnih bolesti. Jedna od njenih najvažnijih misija bila je suzbijanje zaraznih bolesti, koje su u prvoj polovini 20. veka bile jedan od vodećih uzroka mortaliteta u Jugoslaviji. Za vreme Balkanskih ratova Smilja se, kao sedamnaestogodišnja gimnazijalka, dobrovoljno prijavila za bolničarku u Trećoj rezervnoj bolnici u Beogradu. Zbog svoje velike humanosti i hrabrosti koje je pokazala u Balkanskim ratovima, odlikovana je Krstom milosrđa i Bronzanom medaljom srpskog Crvenog krsta. Studije medicine započela je 1915. godine u Lozani, koje je nastavila u Monopeljeu, a diplomirala je 1919. godine u Strazburu. Po završetku studija vratila se u Beograd. Postala je prva žena docent Medicinskog fakulteta u Beogradu. Jedno od njenih najvažnijih dostignuća bilo je uvođenje BCG vakcine u našu zemlju. Za svoj izuzetan doprinos u borbi protiv tuberkuloze odlikovana je Nacionalnim ordenom Legije časti od strane Francuske. U posleratnom periodu nije bila deo ni jedne ideološke organizacije zbog čega je bila označena da ispoljava neprijateljski stav prema socijalističkoj zajednici. Prevremeno je penzionisana i udaljena sa fakulteta. Pola veka nakon udaljavanja sa fakulteta i dvadeset godina nakon smrti, moralno je rehabilitovana. Doktorka Kostić bila je mnogo više od lekara i naučnika. Bila je humanista, lider i vizionar, čiji je uticaj nadmašio granice medicine.

Ključne reči: žena, lekar, pionir, dostignuća, vakcina, tuberkuloza

UVOD

U svetu, u periodu nakon Drugog svetskog rata, BCG vakcina postaje široko prihvaćena preventivna mera protiv tuberkuloze. Naša zemlja bila je među zemljama koje su se intenzivno podvrgle ovoj preventivi, a doktorka koja je dala nemerljiv doprinos u njenoj primeni na našim prostorima bila je odlikovana Legijom časti. Šira javnost je tek 2020. godine saznala da je reč o doktorki Smilji Kostić [1,2]. Doktorka Smilja Kostić bila je pionir u oblasti medicine, sa velikim doprinosom naročito u oblasti imunologije i infektivnih bolesti. Rođena u Beogradu u prvoj polovini 20. veka, doktorka Kostić je svoj život posvetila unapređenju medicinskih saznanja i zdravstvene zaštite, što ju je učinilo jednom od najcenjenijih ličnosti u naučnoj zajednici.

Jedna od njenih najvažnijih misija bila je suzbijanje zaraznih bolesti, koje su u to vreme bile jedan od vodećih uzroka mortaliteta u Jugoslaviji. Sa razvojem nauke i tehnike, doktorka Kostić je bila među prvim koji su u

našoj zemlji počeli da proučavaju imuni sistem i njegove odgovore na različite patogene. Njena istraživanja i praktičan rad na terenu značajno su unapredili razumevanje o načinima prevencije i kontrole širenja zaraznih bolesti, čime je pomogla u očuvanju zdravlja čitave zajednice.

U naučno-istraživačkom radu, doktorka Kostić bila je poznata po inovativnom pristupu i velikoj predanosti. Pored rada sa pacijentima, intenzivno se bavila i edukacijom mladih medicinskih radnika, verujući da je obrazovanje ključ za dugoročno poboljšanje zdravstvenog sistema. Osnovala je i nekoliko centara za istraživanje imunoloških reakcija, gde je radila na razvoju novih terapijskih metoda i prevenciji oboljenja [3,4,5].

Rad doktorke Kostić ima veliki značaj i danas, jer su njena otkrića i metodologije postavili temelje za dalji razvoj imunologije i infektologije u Srbiji i šire. Njeno nasleđe živi kroz generacije lekara i istraživača koji nastavljaju njenu misiju, koristeći njene nalaze i

metode u svakodnevnoj borbi za zdravlje ljudi. Kroz posvećenost i strast prema nauci, doktorka Smilja Kostić ostavila je dubok i trajan trag u polju medicine, a njen rad i danas inspiriše.

RANO DETINJSTVO I OBRAZOVANJE

Doktorka Smilja Kostić rođena je kao Smilja Joksić 1895. godine u Beogradu, od oca Momčila Joksića, adutanta Kraljeve garde i majke Stake Pačić. Rođena je kao drugo dete od ukupno sedmoro dece koliko su Momčilo i Staka imali. Praunuka je Tome Vučića Perišića, učesnika Prvog i Drugog srpskog ustanka i najuticajnijeg čoveka u Srbiji u drugoj polovini 19. veka. Pretpostavlja se da je od pradede nasledila upornost, borbenost i veštinu ophođenja sa ljudima, posebno sa decom.

Njeno školovanje nije bilo lako, niti se odigravalo kontinuirano. Osnovnu i srednju školu završila je u Beogradu i takozvani ispit zrelosti položila je 1913. godine. Za vreme Balkanskih ratova (1912-1913) Smilja se, kao sedamnaestogodišnja gimnazijalka, dobrovoljno prijavila za bolničarku u Trećoj rezervnoj bolnici u Beogradu. Zbog svoje velike humanosti i hrabrosti koje je pokazala u Balkanskim ratovima, odlikovana je Krstom milosrđa i Bronzanom medaljom srpskog Crvenog krsta.

Studije medicine započela je 1915. godine u Lozani, tokom teških ratnih godina. Tada dolazi do još jednog prekida u njenom školovanju. Naime, ona se početkom Prvog svetskog rata ponovo prijavila da bude bolničarka, ovoga puta u Vojnoj bolnici u Kragujevcu. Studije medicine nastavila je u Monpeljeu, a diplomirala je 1919. godine u Strazburu, gde je počela da radi na Dečjoj klinici. Godine 1921. odbranila je doktorsku tezu i stekla zvanje doktora medicine.

PORODICA

Tokom studija, 1919. godine udala se za svog kolegu Aleksandra Kostića. Venčali su se u Monpeljeu, a crkveno venčanje obavljeno je u Nici, u ruskoj pravoslavnoj crkvi. Sa njim je imala dvoje dece, sina Ivana (Vanju) koji je 1942. godine poginuo kao borac Ravnogorskog pokreta i Vojislava (Vokija) Kostića, našeg poznatog kompozitora i gastronoma [3,6,7,8].

POVRATAK U SRBIJU I PROFESIONALNA KARIJERA

Po završetku studija Smilja Kostić boravila je još kratko vreme u Strasburu. Naredne, 1922. godine, vratila se sa svojim

suprugom, prof. dr Aleksandrom Kostićem, u Beograd. Razlog njihovog povratka bio je primanje Aleksandra Kostića na mesto profesora histologije na novoosnovanom Medicinskom fakultetu u Beogradu. Kada je Histološki institut Medicinskog fakulteta u Beogradu dobio svoje prostorije dvadesetih godina prošlog veka, doktorka Smilja Kostić postala je prvi asistent na toj katedri.

Tu funkciju obavljala je kratko jer je naredne 1924. godine postala asistent u tek osnovanoj Dečjoj klinici, u okviru koje je ona osnovala Dečji dispanzer i potom postala šef te službe. Od tog perioda počeo je njen pionirski rad u dečjoj medicini koji je imao dalekosežne posledice. Dečji dispanzer postao je centar preventivne medicine i brige za zdravlje dece, čime je doktorka Kostić postavila temelje za modernu pedijatrijsku praksu u Srbiji.

Doktorka Smilja Kostić je primenjivala savremene svetske metode u naučnim istraživanjima, nastavi i lekarskoj praksi. Budući da je govorila nemački i francuski jezik, pored pisanja, bavila se i prevodenjem stručne literature. Objavila je preko 120 stručnih i naučnih radova i popularnih pedijatrijskih članaka na srpskom i francuskom jeziku, u domaćim i inostranim stručnim časopisima. Tokom svoje radne karijere, pored zalaganja u nastavi pedijatrije, radila je i kao glavni lekar ambulante Dečje klinike i lekar u Savetovalištu za odojčad, gde je upućivala majke u način nege i ishrane novorođenčadi. Napisala je, prve u Srbiji, priručnike za kliničku laboratorijsku dijagnostiku. Pored rada na istraživanju oboljenja srca i krvnih sudova, primene antibiotika i poremećaja metabolizma i ishrane kod dece, krajem dvadesetih godina 20. veka, njeno profesionalno interesovanje se usmerava i fokusira na veliki javnozdravstveni problem, a to je tuberkuloza kod dece, i kako sprovesti njenu preventivu.

U zvanje docenta na Katedri za pedijatriju izabrana je 1939. godine, čime je postala prva žena docent Medicinskog fakulteta. Početkom Drugog svetskog rata, 1941. godine udaljena je sa fakulteta, jer je odbila da potpiše „Apel srpskom narodu” da bi dve godine kasnije ipak bila vraćena u službu, gde je na istoj dužnosti ostala do kraja rata. Za vanrednog profesora na Katedri za pedijatriju izabrana je 1948. godine, kada je i postavljena za šefa glavnog odeljenja Dečje klinike u Beogradu [2,9,10].

DOPRINOS U PREVENTIVI TUBERKULOZE I UVOĐENJU BCG VAKCINE

Doktorka Smilja Kostić bila je pionirka u borbi protiv tuberkuloze kod dece u Jugoslaviji. Njeno zalaganje za uvođenje preventivnih mera i primenu BCG vakcine predstavljalo je ključni korak u smanjenju stope obolevanja i smrtnosti od ove opasne bolesti.

U prvoj polovini 20. veka tuberkuloza je bila jedna od najsmrtonosnijih bolesti, posebno u siromašnim i ratom pogođenim regijama poput Jugoslavije. Deca su bila među najranjivijim grupama, često oboljevajući zbog loših uslova života, neadekvatne ishrane i nedostatka medicinske nege. U to vreme naša zemlja je imala jednu od najvećih stopa smrtnosti dece uzrasta do 5 godina, obolelih od ove bolesti. Doktorka Kostić prepoznala je ozbiljnost problema i posvetila svoj rad suzbijanju tuberkuloze kroz prevenciju i edukaciju. Kao šef Dečjeg dispanzera inicirala je programe ranog otkrivanja i lečenja tuberkuloze kod dece, što je predstavljalo revolucionaran pristup u to vreme.

Jedno od njenih najvažnijih dostignuća bilo je uvođenje BCG vakcine u našu zemlju. Ova vakcina, razvijena u Francuskoj 1920-ih godina, postala je osnovni alat u borbi protiv tuberkuloze širom sveta. Međutim, njeno uvođenje u Jugoslaviju bilo je izazovno zbog nedostatka resursa, stručnog kadra i svesti o važnosti imunizacije. Doktorka Kostić se neumorno zalagala za primenu BCG vakcine, koristeći naučne dokaze i međunarodna iskustva kako bi ubedila vlasti i zdravstvo o njenoj efikasnosti. Organizovala je kampanje edukacije i podizanja svesti među lekarima i stanovništvom, što je dovelo do postepenog prihvatanja vakcinacije. Njeni napori kulminirali su početkom masovne imunizacije dece protiv tuberkuloze, što je ubrzo rezultiralo značajnim smanjenjem broja obolelih.

Doktorka Kostić nije samo uvela vakcinu, već je radila i na implementaciji sveobuhvatnih preventivnih mera. Kroz rad u Dečjem dispanzeru, razvila je programe koji su uključivali redovne zdravstvene preglede, ranu dijagnostiku i lečenje dece sa tuberkulozom ili rizikom od oboljevanja. Posebno se posvetila edukaciji majki i porodica o značaju higijene, ishrane i zdravih životnih uslova u prevenciji bolesti. Njeni programi uključivali su i obuku medicinskog osoblja, kako bi se obezbedila adekvatna briga za decu u celoj zemlji. Njeni rezultati, koji su pokazivali praktičnu vrednost i

neškodljivost ove vakcine, ocenjeni su u Pasterovom institutu i dečjim klinikama u Parizu i Stokholmu kao značajan naučni doprinos.

Za svoj izuzetan doprinos u borbi protiv tuberkuloze, doktorka Smilja Kostić dobila je veoma važno priznanje. Godine 1952. odlikovana je Nacionalnim ordenom Legije časti od strane Francuske, što je bilo jedno od najprestižnijih priznanja u to vreme. Predsednik Francuske joj je uručio i broš sa briljantima u obliku inicijala "BCG", čime je odata počast njenom pionirskom radu na promociji ove vakcine. Njen suprug, prof. dr Aleksandar Kostić, odlikovan je istim ordenom 12 godina ranije, za doprinos nauci. U trenutku njenog odlikovanja, na svetu postoji još samo jedan bračni par koji nosi ista odlikovanja. To su Marija i Pjer Kiri [2,8,11].

PROFESIONALNI IZAZOVI

Tokom svoje, iako uspešne karijere, suočavala se sa brojnim preprekama i poteškoćama. Na domaćem terenu se na pojedine stavove i ponašanje ove požrtvovane lekarke nije blagonaklono gledalo. Obzirom da se i u posleratnom periodu nije angažovala ni u jednoj ideološkoj organizaciji, označena je kao profesor koji ispoljava neprijateljski stav prema socijalističkoj zajednici. Njeni ideološko-politički stavovi nisu se uklapali društvu, u kome je od intelektualaca, a posebno profesora Univerziteta, tražena saradnja i lojalnost. Nakon dobro organizovane političke kampanje, zvanično je moralno-politički diskreditovana i 1. juna 1954. godine penzionisana, odnosno udaljena sa fakulteta [9,12].

KASNIJI ŽIVOT I NASLEĐE

Smilja i Aleksandar Kostić su od mladih godina bili nerazdvojni. Živeli su u zajedništvu 70 godina, dočekavši duboku starost. Nakon udaljavanja sa Medicinskog fakulteta, poslednje tri decenije života doktorka Smilja Kostić bila je posvećena privatnoj praksi i pomaganju suprugu u pisanju i ostvarivanju istraživačkih poduhvata. Preminula je 5. juna 1981. godine u Beogradu, u porodičnom stanu u Dositejevoj 1. Zahvaljujući njihovom sinu, Vokiju Kostiću, supružnici počivaju zajedno u Aleji zaslužnih građana na Novom groblju u Beogradu. Prema njihovoj želji na spomen-ploči ispisan je tekst: NERAZDVOJNI ZA ŽIVOTA, NERAZDVOJNI POSLE SMRTI

Smilja Kostić je, 2001. godine, moralno rehabilitovana i to kao jedina žena u grupi od

ukupno trideset i jednog profesora koji su posle rata bili uklonjeni sa fakulteta. Godine 2018. u okviru obnovljene prostorne kulturno-istorijske celine – Gročanska čaršija, od velikog značaja za Republiku Srbiju, u izložbenoj galeriji u Biblioteci „Ilija Garašanin“, predstavljen je javnosti Legat prof. dr Aleksandra Kostića opštine Grocka, gde je, baš kao i u životu, svoje mesto uz supruga našla i Smilja [2].

ZAKLJUČAK

Život i rad doktorke Smilje Kostić predstavljaju primer nepokolebljive posvećenosti nauci, medicini i humanosti. Kao prva žena docent na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, doktorka Kostić probijala je granice u vreme kada je uloga žena u nauci bila ograničena. Njena pionirska dostignuća u oblasti pedijatrije i javnog zdravlja ostavila su neizbrisiv trag u medicinskoj istoriji naše zemlje. Doktorka Kostić nije samo lečila, već je i obrazovala i inspirisala svoje studente,

kolege i zajednicu da prepoznaju značaj zdravlja i prevencije.

Iako je njen rad bio priznat širom sveta, suočavala se sa brojnim izazovima. Njen nesebični rad i istrajnost nisu uvek bili cenjeni u političkom i društvenom kontekstu njenog vremena, što je rezultiralo nepravdom kada je uklonjena sa Medicinskog fakulteta. Međutim, njena posthumna rehabilitacija i priznanje doprinosa samo potvrđuju da se pravi značaj njenog rada ne može zanemariti. Dr Smilja Kostić bila je mnogo više od lekara i naučnika. Bila je humanista, lider i vizionar, čiji je uticaj nadmašio granice medicine. Njena zaostavština živi kroz zdravlje generacija dece, unapređene javnozdravstvene sisteme i inspiraciju koju pruža novim generacijama lekara. Kroz posvećenost i upornost, postala je simbol borbe za nauku, pravdu i bolji život za sve. Njeno ime ostaje zapisano u istoriji kao sinonim za integritet, stručnost i ljubav prema čoveku.

LITERATURA:

1. Comstock G. The International Tuberculosis Campaign: a pioneering venture in mass vaccination and research. Clin Infect Dis. vol 19. 1994;19: 528–540 .
2. Kostić V.A. Život sa neprebolnim bolom u duši (Prof. dr Aleksandar Đ.Kostić 1893-1983). Beograd: Draganić; 2004.
3. Bondžić D. Kostić-Joksić S.. U: ur. Popov. Č. Srpski biografski rečnik. tom 5. Novi Sad: Matica Srpska; 2011; 299-300.
4. Marković Ž. Doktorka Smilja. U: Znamenite žene Srbije, 2. Trstenik: Grafičko izdavačko preduzeće Ljubostinja; 1999.
5. Pantelić I. Bondžić D. Život i rad Smilje Kostić-Joksić (1895–1981) profesorke Medicinskog fakulteta u Beogradu. U: ur. Stevanović L. Prelić M. Lukić Krstanović M. Beograd: Etnografski institut SANU; 2023; 351-361.
6. Kostić V. Reč, dve o sebi. Beograd. Atelje 212. 1995.
7. Cvekić M. Lekarka koja je uvela BCG vakcinu u Srbiju: Smilja Kostić. Ilustrovana politika. Priče iz života. 2022. Dostupno na <https://www.ilustrovana.com/smilja-kostic/> /2022/novembar/
8. Jovanović Simić J. Dr Smilja A. Kostić-Joksić, vitez Legije časti. U: ur. Pavlović M. Novaković J. Međunarodni naučni skup Srpsko-francuski odnosi 1904-2004. 18-20. oktobar 2004. Beograd: Društvo za kulturnu saradnju Srbija-Francuska i Arhiv Srbije; 2005; 419-424.
9. Pavlović B. Predlog moralne rehabilitacije profesora i drugog nastavnog osoblja Medicinskog fakulteta koji su iz političkih razloga udaljeni 1944- 1954. Izlaganje na sednici nastavno naučnog veća Medicinskog fakulteta u Beogradu. 24. januar 2001. Elektronska biblioteka. Istorija medicine. 2008. Dostupno na <http://www.rastko.rs/rastko/delo/12401/2008/mart>
10. Kostić Joksić S. Priručnik za majke: Saveti dečjeg lekara. Beograd. Naučna knjiga. 1958.
11. Petrović Todosijević S. Za Bezimene: delatnost UNICEF-a u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji 1947–1954. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije. 2008.
12. Bondžić D. Komunistička vlast i nastavnici Medicinskog fakulteta u Beogradu 1945-1955. Istorija medicine, farmacije i narodne medicine. Zbornik radova sa XV naučnog skupa 24-25 maj 2006. Zaječar: Institut za savremenu istoriju. Istorijiski arhiv Timočka krajina; 2007.